

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунун Хонделен
муниципалдыг бюджеттиг ортумак ниити билиг школазы

Чөпшээрээни

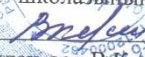
өөредилге талазы-биле
директорнун
оралакчызы

/Ооржак С.К./

« 28 » 08 2024 ч

Балдылаан

Хонделен муниципалдыг
бюджеттиг ортумак
ниити билиг школазын
директору

/Кенден-оол В.К./

Дужаал № 93

« 28 » 08 2024 ч

9-ку (тоску) класска
тыва дыл эртеминге
ажылчын программа
2024-2025 өөредилге чылы

Неделяда 2 ш
Бүдүн чылда: 68 шак

Тыва дыл болгаш чогаал башкызы
Ооржак Саида Кысыгбайовна тургускан

Хонделен 2024

Тайылбыр бижик

9-ку класстың тыва дыл эртеминге ажылчын программаны Ойдан-оол А.К., Сат Ш.Ч., Сувандии Н.Д. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгасы. 5-11 классы. Күрүне стандарты. Өөредилге программалары. - Кызыл, 2008. - 88 с.деп программага даянып тургускан.

Өөренир ному Е.М.Куулар, Л.Х.Ооржак, Т.Б.Оюн., Ч.А.Сарглар Тыва дыл ному, 8-9 класс, Кызыл 2023 ч.

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИН ПЛАННАТЫНГАН ТҮҢНЭЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программазын шингээдиң алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түңнелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелиг медресеп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунун бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунун чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түңнелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери) дараазында чүүлдер хамааржыр (5-9):

1) Чугаа чорудулганың бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредилгиг компакт-дисктерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түңнелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередиң билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

• аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан, харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

• монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап бодааныышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгыраы (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;

• амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

• чугаа этикединиң нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкinnerин эптиг болгаш шын алдынары;

• хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин хоюглап азы эдип, оскерттип, делгередип билири;

• бодунуң үежилериниң мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

9-ку классты доозуп тура, өөреникчилер дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Нарын синтаксистиг конструкцияларны сайгарар, оларның аразында харылзаазын көргүзөр схема-шыйыглар кылып.
- Янзы –бүрү хевирлерлиг нарвн домактарны тургузар, сайгарар,оларга бижик демдектерин шын салып, тайылбырлап билир.
- Өөрөнгөн пунктуаограммаларын тывар,бижик демдектерин салганын бадыткап шыдаар.

• Дылдың хүлээлгелериниң дугайында, тыва дыл – Россия Федерациязында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың киж-бүрүзүнүң болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;

• тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;

• төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглериниң аразында харылзааларын шингээди алыры;

• дыл эртемниң кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелериниң аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын); сөзүглел, сөзүгелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шингээди алыры;

- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединиң дүрүмнерин шиңгээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;
- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;
- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтуг), сөс каттыжышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектериниң аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунуң болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;
- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазынга шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

Тыва дыл эртеминин программазының тургузуу

№	Темазы	Допчузу
1.	7-8 класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары	Тускайлаан кежигүннерлиг домактар,оларга бижик демдектери. Дорт болгаш доора чугаа. Цитата, диалог,монолог.Оларга бижик демдектери. Нарвн домак болгаш ооң кезектеринин аразында холбажыр аргалары Чагырышпаан нарвн домактар,оларга бижик демдектери. Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак. Чагырышкан нарын домактарда тайылбыр домактарның янзылары.
2.	Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын синтаксистиг конструкциялар дугайында билиг. Нарвн синтаксистиг конструкцияларның кезектеринин чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес болуру. Сөзүглелден нарвн синтаксистиг конструкцияларны тып,оларны сайгарып билири,аялгазын шын номчууру, чугаага шын ажыглаары.
3.	Дыл дугайында ниити билиглер	Дылдың ниитилел амыдыралынга ужур-дузазы. Дыл эртеми болгаш ооң бөлүктери. Эң нептереңгей дылдар.Түрөл дылдар дугайында билиг.Тыва дылдың төрөл дылдары. Тыва бижик тывылган соонда, тыва дылдың хөгжүлдези. Тыва дыл-Тыва Республиканың күрүне дылдарының бирээзи. Тыва дылдың тыва чонга ажык-дузазы. Тыва дылдың шинчээчилери.
4.	Стилистика болгаш чугаа культуразы	Стилистика дугайында билиг.Ном стили, чугаалажыр стиль,эртем стили, публицистика стили,албан-херек стили,ччен чогаал стили. Стильдерниң кол демдектери. Синонимика-стилистиканың кол өзээ. Лексиканың стиль синонимнери.Грамматиканың стиль синонимнери. Чугаа культуразының дугайында билиг. Литературлуг дылдың нормалары.Фонетика болгаш орфоэпия (шын адалга) талазы-биле нормалар,лексика талазы-биле нормалар,грамматиктиг нормалар, сөстөрни ажыглаарының нормалары. Аас болгаш бижимел чугааның кол-кол негелделери. Аас болгаш бижимел чугаага литературлуг дылдың нормаларын сагывышаан,ооң стиль аргаларын чөп ажыглап билири.

Өөредилгө –тематиктиг план.

9 класс -68 шак

Кичээлдин темазы	Ниити шагы	Хыналда ажыл	Чугаа сайзырадылгазы
Кириилде кичээл. Номга ынак болунар			
Ниити:			

9-ку класстың тыва дылда календарь-тематиктиг план

№	Теманың ады	Онаалгазы	Шагы	Ай, хүнү		Эдилге кылганы
				план	факт	
	1.Дыл дугайында ниити билиглер					
1	Тыва дылдың чоннуң культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалыы. Дылдың ниитилел амыдыралынга ужур-дузазы	Арын 4-10 номчуур	1			
2	Бижиктин баштайгы хевирлери. Орхон-Енисей бижиктери. Төвүт болгаш эрги моол бижиктер	Арын 14 номчуур	1			
4	Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери. Тыва дылдың шинчээчилери	Конспект кылып Арын 25	1			
5	Тыва дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери. Литературлуг дыл. Литературлуг эвес дыл	П 9 Мерг	1			
6	Тыва дыл социал четкилерде	Интернет четкизинден частырыглар тып бижиир	1			
7	Дыл дугайында катаптаашкын	Арын 44 айтырыгларга харыылаар	1			
8	Диктант	Дурумнерин катаптаар	1			
2.Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар.						
9	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	П 13 Мерг 75	1			
10	Дорт чугаа болгаш авторнуң сөстери.Дорт чугаалыг домакка бижик демдектери	П 14 Мерг 80	1			
11	Доора чугаа.Доора чугаалыг домактарга бижик демдектери	П 15 Мерг 84	1			
12	Цитата, аңаа бижик демдектери	Орус, тыва цитата бижип эккээр	1			
13	Дорт чугаалыг домактар болгаш цитататарларның сөзүглелдер тургузарынга	П 17 Схемага чижектер тывар	1			

	ужур-дузазы					
14	Өске кижинин чугаазын дамчыдар аргаларга катаптаашкын	Мерг 94, арын 62	1			
15	Хыналда диктант	Дурумнерни	2			
16	Частырыглар-биле ажыл	катаптаар				
3.Синтаксис болгаш пунктуация						
17	Нарын домак дугайында билиг.Нарын домактың бөдүүн домактан ылгалы	Мерг 98 Чогаадыкчы ажыл	1			
18	Нарын домактың бөлүктери. Нарын домактың кезектеринин аразында холбажыр аргалары	Мерг 101, П20	1			
4. Чагырышпаан нарын домак.						
19	ЧПНД дугайында билиг. ЧПНД кезектеринин холбажыр аргалары	П 21, 22 Мерг 109	1			
20	Үн аяны болгаш каттыштырар эвилелдер	Мерг113,114	1			
21	Удурланыштырар эвилелдер- биле холбашкан ЧПНД	П 24 Мерг 119 чедир бижиир эдертиг	1			
22	Аңгыланыштырар эвилелдер дузазы-биле холбашкан ЧПНД	Мерг 121 Чедир бижиир чогадыг	1			
23	ЧПНД синтаксистиг сайгарылгазы	Арын 85 Мерг126	1			
5. Чагырышкан нарын домак						
24	ЧНД дугайында билиг. ЧНД тайылбыр домактың туружу ЧНД кол болгаш тайылбыр домактарның холбажыр аргалары	П 28,29 Мерг 139 Дурумнерни номчуур	1			
25	Үениң тайылбыр домаа.	П 30 Мерг 145	1			
26	Үениң тайылбыр домаанын кол домакка каттыжар	П 31 Мерг 150	1			

	аргалары.					
27	У.т. домаанын кол домакка янзы-буру аргаларнын каттышканы-биле холбажыры.	Созуглел-биле ажыл	1			
28	Немелденин тайылбыр домаа.	П 32 Мерг 154. Тайылбыр лыг эдертиг	1			
29	Немелденин тайылбыр домаанга бижик демдектери.	П 33 Мерг 158	1			
30	Тодарадылганын тайылбыр домаа.	П 34 Мерг 163	1			
31	Синтаксистиг сайгарылга кичээли	Сайгарылгалыг кичээл	1			
32	Даар байдалдарнын тайылбыр домаа.	П 35 Мерг 168	1			
33	Чөрүлдээнин тайылбыр домаа.	П 36 Мерг 173	1			
34	Сорулганын тайылбыр домаа.	П 37 Мерг 179	1			
35	Чылдагаанның тайылбыр домаа.	П 38 Мерг 182	1			
36	Бот ажыл. Өөрөнгөн ЧНД домактын янзыларынга	Карточка-биле ажыл	1			
37	Деннелгенин тайылбыр домаа.	Мерг 188, 191 П 39	1			
38	Туруштун тайылбыр домаа.	П 40 Мерг 194	1			
39	Кылдыныг аргазынын тайылбыр домаа.	П 41 Мерг 198	1			
40	ЧНД синтаксистиг сайгарылга кичээли	Карточка-биле ажыл Мерг 201	1			
41	Нарын синтаксистиг конструкциялар. Нарын домактарга бижик демдектери	П 44 Мерг 212	1			

42	Катаптаашкын	Мерг 219				
5. Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы						
43	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери	Дурумну номчуур Мерг 231	1			
44	Сөзүглелдин темазы, кол бодалы	П 48 Мерг 236	1			
45	Сөзүглелдин уткалыг кезектери (микротема)	П 49 Мерг 242	1			
46	Абзац дугайында билиг.Сөзүглелдин планы. Тезис.Аннотация. Конспект	П 50 Мерг 248, 254	1			
6.Стилистика болгаш чугаа культуразы						
47	Стилистика дугайында билиг. Стил талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар	Мерг 259	1			
48	Ном стили, ооң янзылары	Созуглел-биле ажыл	1			
49	Албан-херек стилиниң жанрлары	П 55 Мерг Мерг 273	1			
50	Публицистика стилиниң жанрлары. Солунга статья, интервью, репортаж, орук демдеглелдери кылыры	П 56 Мерг 280	1			
51	Чугаа стилиниң жанрлары	П 57 Мерг 290	1			
52	Чечен чогаал стили.	Арын 207 тест	1			
53	Катаптаашкын. Стилдер	Созуглел-биле ажыл	1			
54 55	ЧСК.Эдертиг	катаптаар	1			
7.Синонимика-стилистиканың кол өзээ						
56	Лексиканың стиль синонимнери	П 59 Мерг 304	1			
57	Грамматиканың стиль синонимнери	Мерг 318	1			
8. Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы						
58	Диалог, монолог, полилог	Мерг 327	1			
59	Литературлуг дыл болгаш ооң нормаларының дугайында	Созуглел-биле ажыл	1			

	билиг					
60	Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар.Лексика талазы- биле нормалар	Мерг 345	1			
61	Грамматиктиг нормалар.Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар	Тест	1			
62	Сөзүглел-биле ажылдаарының хевирлери	Мерг 349	1			
9. 5-9 класстарга өөрөнгенин катаптаары						
63	Фонетика.Орфоэпия.Орфогра фия	П 66 Мерг 354	1			
64	Лексика.Морфология	Мерг 357	1			
65	Синтаксис болгаш пунктуация	Мерг 365	1			
66	Хыналда ажыл.	Мерг 373	1			
67	Частырыглар-биле ажыл	Арын 256-259	1			
68	Түңнел кичээл.		1			
Ниити 68 шак						

Ажылчын программага эдилге кылганының чылдагааны

Класс	Теманың ады	Эрттирген хүнү	Ажылчын программаны эткениниң чылдагааны	Херек кырында эрттирген хүнү

ПРОШНУРОВАНО, ПРОНУМЕРОВАНО
И СКРЕПЛЕНО ПЕЧАТЮ

СТРАНИЦ

Директор школы: /В.К.Кенден-оол/

« 28 » 20 г

